

**ДОБРАЗЫЧЛИВЫЯ І ЗЛАМЫСНЫЯ ПАЖАДАННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
BENEVOLENT AND MALICIOUS WISHES IN THE BELARUSIAN LANGUAGE**

П. Д. Ліхтаровіч
P. D. Likhtarovich
БДПУ(Мінск)

Навук. кір. – Н. П. Лобань, кандыдат філал. навук, дацэнт

У артыкуле акрэсліваюцца паняцці добразычлівых і зламысных пажаданняў, разглядаюцца іх тыпы, структура і выкарыстанне ў мастацкай літаратуры. Прызначаецца для студэнтаў і выкладчыкаў УВА, для настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры.

The article outlines the concepts of benevolent and malicious wishes, their types. Their structure and use in fiction is considered. It is intended for students and teachers of higher education institutions and for teachers of the Belarusian language and literature.

Ключавыя словы: кленіч; праклён; пагроза; добрапажаданне; сварка.

Key words: clenich; curse; threaten; good wishes; quarrel.

У культуры кожнага народа важным элементам з'яўляюцца ўстойлівыя спалучэнні. Яны дапамагаюць больш дакладна разумець гістарычнае мінулае краіны, яе культурныя каштоўнасці і магчымасці людскога слова. Найбольш дакладна гэта можна ўгледзець у праклёнах, кленічах, добрапажаданнях, сварках-перапалках.

Кленічы – гэта слоўныя формулы праклінальнага характару, у якіх, як правіла, зычыцца зло, розныя беды, няшчасці [6, с. 607]. У адрозненне ад звычайных рэплік гаворкі, спрэчкі, сваркі, праклёны, акрамя наяўнага суб'ядніка, мяркуюць і зварот да трэцяй асобы, звышнатуральных сіл: Бога, продкаў, духаў і г. д. Чалавек, якога праклінаюць, – толькі аб'ект гэтых выказванняў: *Каб тваю хату дзяды міналі, Каб табе Божанька вочкі павыкалываў* [2]. Звычайная будова зламысных пажаданняў выглядае так: *“часціца + асабовы займеннік + назоўнік + дзеяслоў”*. Напрыклад: *Хай цябе ліха сячэ!, Каб табе язык аблез!* (М. Федароўскі), *Каб табе моль пяты пабіла!* (Р. Барадулін). Сустрэкаюцца кленічы са зваротам да вышэйшай міфічнай істоты – Бога: *Каб табе Бог не дапамог, Каб, дай Бог, яму цырульнік зубы павырываў!, Няхай дасць табе Бог скулу*. Часам можна сустрэць пажаданні адзіноты, бядноты, сіроцтва, жабрацтва: *Каб цябе смутак узяў!, Каб ты сіратаю застаўся, Каб яго людзі не пазналі*.

Выкарыстанне кленічаў пісьменнікамі ў сваіх творах сведчыць пра веданне трапнага народнага слова, дапамагае адрозніваць мову аўтара ад мовы герояў, дапамагае больш дакладна паказаць жыццё, побыт і культуру людзей пэўнай мясцовасці.

Праклён – крайняе асуджэнне, якое суправаджаецца зламысным прадраканнем, пажаданнем [6, с. 334]. Паходжанне праклёнаў звязваюць з верай чалавека ў сілу слова, якое можа ўздзейнічаць на рэчаіснасць, зрабіць хворым і нават забіць яго. Праклёны сустракаюцца і ў Бібліі як крайняе асуджэнне грэшных учынкаў: *І сказаў Бог Змею: за тое, што ты зрабіў гэта, пракляты ты перад усёй жывёлай...*

Усе праклёны ў лінгвістычнай літаратуры падзяляюць на дзве групы:

- т. зв. *бясшкодныя*, якія выражаюць уласнае стаўленне да сітуацыі, прадмета, а не да чалавека: *Каб ты здох, пракляты кампутар!*;

- *агрэсіўныя ў адносінах да чалавека: Каб табе вочы павылазілі! Хай табе зубы ў роце будуць лішнія!*

У другой групе праклёнаў можна вылучыць:

1) праклёны-дэкларацыі: *Я праклінаю цябе!.. Будзь ты пракляты / прокляты!*;
2) праклёны-пажаданні: *Няхай будзе прокляты чалавек, які мне грушкі абарваў;*

3) злопажаданні: *А каб ты здох! Згінь, прападзі!*

Праклёны чымсьці падобныя да **пагрозы** (абяцанне зрабіць каму-небудзь зло, непрыемнасць), але маюць больш мяккі характар.

Шматлікія беларускія пісьменнікі выкарыстоўваюць розныя злосныя пажаданні, асабліва ў форме дыялогу, для адлюстравання мясцовага каларыту. Вядомы даследчык беларускага краю М. Федароўскі пісаў: “Беларус мае ў сваім рэпертуары пракляццяў, відаць, больш, чым пажаданняў... Праехаўшы ўздоўж і ўпоперак большую палову роднай зямлі, магу смела сцвярджаць, што нідзе мне не даводзілася чуць такіх страшных пракляццяў, як у гэтым краі, амаль штодня. Знешне спакойны народ не ўпусціў магчымасці, каб не вымавіць цэлага запасу кляцьбаў, асабліва ў гэтым вялікіх поспехаў дасягаюць жанчыны” [Цыт. па: 1].

Нягледзячы на тое, што беларусы ведаюць шмат праклёнаў, зламысных пажаданняў, у іх маўленні існуюць і добразычлівыя пажаданні. **Добрапажаданне** – выказанае і адрасаванае каму-небудзь словамі жаданне чаго-небудзь добрага [5]. Звычайна навукоўцы падзяляюць іх на чатыры групы:

1) пажаданні здароўя: *Каб ёй здароўя даў Бог!*;

2) поспеху ў якой-небудзь справе, удачы ў дарозе, пачынаннях: *Ідзі з Богам;*

3) пажаданні здзяйснення чаго-небудзь: *Дай Божа, каб у згодзе жылося;*

4) пажаданні нябожчыку: *Вечны супакой яго душачцы.*

Прааналізаваўшы дабразычлівыя пажаданні, можна зрабіць вывад, што чалавечае спадзяванне на дабро праяўляецца ў зычаннях, якія маюць у сваёй структуры кампанент *Бог* або *Божа*: *Дай Бог табе..., Дапамажы яму Божа.*

З гумарам, але трапна заўважыў сацыялінгвіст У. Гарбацкі, што беларусы ўмеюць так лаяцца, што ў некаторых іншаземцаў “вушы могуць у трубачку скруціцца” [3]. **Сварка** – гэта спрэчка, якая суправаджаецца крыкам, шумам, пры гэтым могуць выкарыстоўвацца абразлівыя словы, выразы; лаянка [5]. **Лаянка** – абразлівыя, грубыя словы, выразы. Некаторыя з іх бачым ужо ў зборніках 19 ст., напрыклад, такія, як *адшчапенец, макотра, падарваніца* і інш. [1].

Сустракаецца абразлівая лексіка не толькі ў гаворках, але і ў мастацкіх творах. Пра гэта сведчаць творы такіх вядомых пісьменнікаў, як М. Гарэцкі, К. Чорны, Р. Барадулін і інш. Р. Барадулін наогул значную частку сваёй працы прысвяціў збіранню народных кленічаў, праклёнаў, зламысных пажаданняў, якія знайшлі адлюстраванне ў вершах “Ратай”, “Узятыя на смерць павінны жыць...”, “Мы больш сваёй ахвярнасцю вядомы” і інш., але сустракаюцца і добрыя пажаданні у вершах “Маленне за Беларусь”, “Божа, паспагадай усім” і г. д. [4].

Маўленчая культура беларускага народа надзвычай багатая і самабытная. Сапраўды, для беларускай мовы не характэрна ўжыванне абсцэнтнай (мацернай) лексікі, але яна мае вялікі пласт абразлівай лексікі, якая паспяхова выконвае свае функцыі пры неабходнасці. Беларуская мова багатая не толькі на зламысныя, а і на добразычлівыя пажаданні, якія чакаюць свайго даследавання.

Літаратура

1. Бадзевіч, З. І. Праклёны ў творах Якуба Коласа [Электронны рэсурс] / З. І. Бадзевіч // Народныя паэты і пісьменнікі Беларусі. – Рэжым доступу:

- <https://narbel.bsu.by/kab-ty-doŭga-zhyŭ-praklyony-ŭ-tvorax-yakuba-kolasa/>. – Дата доступу: 03.04.2020.
2. Беларускі фальклор [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя : свабодная энцыклапедыя. – Рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Беларускі_фальклор. – Дата доступу: 02.04.2020.
 3. Гарбацкі, У. Размаўляем пра беларускую лаянку і кляцьбоны [Электронны рэсурс] / У. Гарбацкі // Onliner. – Рэжым доступу: <https://people.onliner.by/2019/03/17/layanka>. – Дата доступу: 03.04.2020.
 4. Сайт Рыгора Барадуліна [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.baradulin.by/vershy>. – Дата доступу: 13.04.2020.
 5. Сварка [Электронны рэсурс] // Skarnik: моўны скарб. – Рэжым доступу: <https://www.skarnik.by/tsbm/75630>. – Дата доступу: 02.04.2020.
 6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. ; пад агульн. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.